

NÜRMİKUTE JA KÕNEHÄLVİKUTE SUHETEST

E. V i i t a r

Kõne- ja kuulmispuuetega laste eriinternaatkoolide ees seisab väga keeruline ülesanne: kõnehälvete kõrvaldamine ja suhtlemiseks kõlbliku kõne ning selle tajumise kujundamine, kasvatades samal ajal igakülgsest arenenud harmoonilist isiksust, kes on valmis aktiivseks osavõtuks ühiskondlikust elust.

Kooli ees seisvate ülesannete täitmise kogu tähtsus ja keerukus ilmneb anomaalsete laste õpetamise ja kasvatamise probleemi olemuse lähemal vaatlemisel. Ühelt poolt on antud juhul tegemist meditsiinilis-pedagoogilise ja eripsühholoogilise probleemiga, sest ilma defekti olemuse ja sellest tingitud arengu eripära täpse teadmiseneta pole võimalik välja töötada ka ravipedagoogilist süsteemi. Teiselt poolt, sotsiaalpsühholoogilisest aspektist aga tähendab anomaalsete laste paigutamine eriinternaatkooli isiksust kujundavate faktorete kogu kompleksi mõjulepääsu eripära. Kui vaadelda seda probleemi veidi lähemalt, siis ilmneb, et mingitel põhjustel tekkinud häired ekspressiivse ja impressiivse kõne arengus kutsuvad paratamatult esile ka häireid suhtlemises.

On selge, et häired inimelu nii tähtsas nähtuses nagu suhtlemine mõjutavad isiksuse kogu arengut ning jätavad oma piltseri ka tema sotsialiseerumise protsessile. Nii kõnehälvikute (kõnehäirega laps) kui ka nürmikute (kuulmispuuetega laps) jaoks valmistab suuri raskusi suhete loomine teiste inimestega. Nad jäävad paratamatult eemale ühiskonna elust ja selle kasvatavast mõjust. Anomaalia põhjustab lapse suhtelise vaimse isoleerituse ühiskonnast, mida võib veel omakorda süvendada paigutamine eriinternaatkooli. Nende probleemide lahendamine nõuab eriinternaatkoolidelt anomaalsete õpilaste kasvatamise sotsiaalpsühholoogilise aspekti sügavat tundmist. Nimetatud koolides tuleb luua selline miljöö, selline ühiskonna sotsiaalne mudel, kus anomaalsed õpilased saaksid läbi teha sotsiaalse elu kooli ning tasandada kõrvalekalded arengus. Nimetatud ülesande täitmine osutub võimalikuks väikeste gruppide ning nendes asetleidvate isiklike (interpersonaal-

sete) suhete ja nende tajumise ning hindamise (pertseptsi-ooni) mehhanismide tundmise ja teadliku juhtimise kaudu.

Inimeste suhted väikestes gruppides, isegi oma loomult puht funktsionaalsed suhted, on ühtaegu ka interindividuaalsed suhted, mis omandavad inimeste mitmekesiste emotsioonide värvingu. Grupi struktuur, selle liikmete vastastikuste suhete iseloom on indiviidi seisukohalt üldse ühiskonna omapäraseks mudeliks. Indiviidid, kes oma algruppides end vabalt ja hästi tunnevad, kannavad need tunded üle ka ümbritsevale ühiskonnale. Seevastu seal, kus inimestevahelised suhted ei laabu, suhtutakse pahatihti ka ühiskonnasse ettevaatlikumalt ja umbusklikumalt (I. Kon 1971).

Seega on võimalik anomaalsete õpilaste omavaheliste suhete tundmaõppimise ja suunamise kaudu mitte ainult kujundada isiksust ja tagada suhtlemisfunktsiooni normaliseerumist, vaid kujundada ka tema maailmavaadet ja tervet, õiget suhtumist sotsialistlikku ühiskonda. Interpersonaalsetel suhetel rajanev kasvatuslik ülesanne tingib ka nende uurimise vajaduse. Küna nürmikute ja kõnehälvikute eriiinternaatkooli õpilased viibivad enamuse ajast kooli ruumides, siis eeldatavasti omandab klassikollektiiv kasvatuskollektiivi tähenduse ja eelkõige selles kujunenud suhete iseloom mõjutab õpilaste isiksuse kujunemist.

Nimetatud kooli õpilaste suheteringi on uuritud kahel erineval aastal sotsiomeetriliste testide abil. 1976. a. läbiviidud katsetest selgus, et kahe kriteeriumi (saladusse pühendamise ja pinginaabri valimise) põhjal antud valikud jaotuvad anomaalsete laste vahel ühtlaselt, esineb vaid suhtelist kuhjumist üksikutele õpilastele.

Sellelega on põhjendatud ka väheste õpilaste -kuulmine kõrgemasse ja madalamasse staatusgruppi, enamuse omab keskmist staatust. Katseandmete põhjal võib järeldada, et anomaalsete kuulumist ühte või teise staatusgruppi mõjutavad teatud määral nii defekti sügavus kui õppeedukus. Kõrgesse staatusgruppi kuuluvad vaid üksikud sügava defektiga õpilased, madalas staatuses aga moodustavad nad poole õpilaste arvust. Kõrge staatusgruppi õppeedukus on vähemalt rahuldav, samal ajal aga ainult üksikud puudulike hinnetega õpilased ei oma madalat staatust.

Jälgides valikute jaotamist soolisest aspektist, ilm-

neb, et mõlema katse põhjal annavad tüdrukud põhiliselt kõik oma positiivsed valikud oma soolisele grupile ja ainult üksikuid valikuid poisitele. Negatiivsetest valikutest antakse oma soolisele grupile ainult üksikuid, enamus antakse poisitele. Selline negatiivne tendents ilmneb eriti tugevasti katse põhjal, mis peegeldas usalduslike suhete olemasolu. Märkimisväärseid vanuselisi erinevusi tüdrukute poolt antud valikute jaotumises ei esinenud. Teatud erandi moodustasid ainult alaalkute 7. - 8. klasside tüdrukud, kes suhtlevad poistega väga aktiivselt. Selle põhjuseks on ilmselt tütarlaste vähene arv nendes klassides ja sellest tingituna suhete ülekanndamine vastassoole.

Poiste poolt antud valikute analüüsimisel ilmneb, et kõikide klasside lõikes, olenemata anomaaliast, suhtlevad poisid põhiliselt oma soost õpilastega. Tüdrukutele antakse nii positiivseid kui negatiivseid valikuid väga vähe, kuid siiski antakse negatiivseid valikuid rohkem kui positiivseid. Kahe katse tulemustes arvestatavaid erinevusi ei olnud.

Kokkuvõttena võib valikute jaotumise kohta poiste ja tüdrukute vahel öelda, et positiivsed suhted on põhiliselt sulgunud oma soolisse gruppi. Tüdrukud annavad enamuse oma negatiivsetest valikutest vastassoole, poisid aga lihtsalt "ei märka" tüdrukuid, s. t. annavad suurema osa nii positiivsetest kui negatiivsetest valikutest oma soolisse gruppi.

Anomaalsete õpilaste interpersonaalsete suhete struktuuri vaatlemisel võib sotsiogrammide ja grupiindeksite põhjal öelda, et nürmikute ja kõnehälvikute vahel ei ole häid, usalduslikke suhteid; nürmikute ja kogelejate vanemates klassides on siiski ülekaalus omavahelised vastastikused positiivsed suhted, kuigi ka nendes klassides pole ilmselt tegemist tervikliku kollektiiviga, vaid üksikute sõbralike paaride ja triaadidega. Samal ajal aga alaalkutel samades klassides on ülekaalus vastastikused negatiivsed suhted. Kui suhete hindamisel nähakse kaasõpilases mitte sõpra, vaid lihtsalt klassikaaslast, pinginaabrit, siis väheneb negatiivsete valikute arv tunduvalt. Mõlema katse põhjal võib öelda, et vanemates klassides on omavahelised suhted üldiselt halvemad kui nooremates.

Nagu eeltoodust selgub, on nimetatud eriinternaatkooli õpilaste omavahelised isiklikud suhted halvad, mistõttu noorukitele nii omane suhtlemisvajadus jääb rahuldamata. Selles vanuses omistatakse aga sõprusele eriline tähendus, soovatakse olla mõistetud ning ära teenida seltsimeeste lugupidav suhtumine. Ebakõlasid suhetes kaaslastega, lähedaste sõprade puudumist või sõpruse purunemist võetakse isikliku tragöödiانا. Halvad suhted klassikaaslastega sunnivad noorukit otsima sõpru väljastpoolt kooli (T. Dragunova 1973).

Kuidas siis anomaalsed lahendavad selle probleemi? Kas nad otsivad sõpru väljastpoolt kooli? Leidmaks vastust nimetatud küsimusele, viidi läbi sotsiomeetriline test (sünnipäevale kutsumine), kus õpilased võisid valida sünnipäevale külalisi nii oma klassist, oma kasvatusrühmast, koolist kui ka väljastpoolt kooli. Selgus, et nürmikute ja kõnehälvikute eriinternaatkool moodustab suhteliselt suletud suheteringi: vaid 20,3 % valikutest antakse inimestele väljastpoolt kooli.

T a b e l 1

Valikute jaotumine kooli ja koolist välja
staatusgruppide lõikes

Osakond	Kl. rühm	Valikuid kooli (%)			Koolist välja (%)		
		Kõrge	Keskm.	Madal	Kõrge	Keskm.	Madal
Nürmikud	Noorem	74,1	83,1	66,0	25,9	16,9	34,0
	Vanem	96,3	82,3	95,0	3,7	17,7	5,0
	Kokku		81,0			19,0	
Kogelejad	Noorem	92,5	76,4	80,0	7,5	23,6	20,0
	Vanem	90,0	74,2	75,9	10,0	25,8	24,1
Alaaliikud	Vanem	76,7	70,9	80,0	23,3	29,1	20,0
	Kokku		74,1			25,9	
	Koolis kokku		79,7			20,3	

Seega erinevad käesoleva uurimuse tulemused varasema-
test (1968. aasta katsed), kus kõnehälvikud andsid pooled
(tüdrukud 69,0 %, poisid 70,3 %) oma valikutest koolist väl-
ja. Samas täheldati ka, et koolist välja antavate valikute
arv suureneb vastavuses vanuse suurenemisega, nüüd on aga
ka selles toimunud muudatused: kõige enam omavad suhteid väl-
jaspool kooli nooremate klasside nürmikud, kõnehälvikute
osas siin märkimisväärseid erinevusi ei ole.

Staatusgruppide lõikes vaadatuna võib valikute jaotu-
mise kohta öelda järgmist: kõige enam annavad valikuid ini-
mestele väljastpoolt kooli madala staatusega nooremad nür-
mikud (vt. tabel 1), kõige vähem aga vanemate klasside kõr-
ge ja madala staatusega nürmikud. Kõnehälvikute osas tuleb
märkida, et kõige enam suhtlevad väljaspool keskmise staa-
tusega õpilased.

Koolisiselt on kõige eelistatum oma klass. Sellist
tulemust võib pidada täiesti ootuspäraseks, kuna klasside
isikuline koosseis on koolis püsiva iseloomuga ning võimal-
dab suhete väljakujunemist, mida aga ei saa öelda kasvatus-
rühma kohta.

Kasvatusrühma moodustavad klassid vahelduvad peaaegu
igal aastal, ka rühmas läbiviidavaid ühiseid üritusi, mis
erinevate klasside õpilasi liidaksid, on suhteliselt vähe.
See, kuidas sellised faktorid mõjutavad suhete kujunemist,
peegeldub ka katsetulemustes: oma rühma antakse tunduvalt
vähem valikuid kui klassi. Õppeaasta algul läbiviidud kat-
sete puhul võib täheldada, et enamus klassist väljaantud va-
likutest on määratud eelmise õppeaasta rühmakaaslastele. Ke-
vadised katsed aga näitavad suhtlemist oma tegeliku kasva-
tusrühmaga.

Kuna uuritavas koolis õpivad erinevate anomaaliatega
õpilased, siis osutub huvipakkuvaks ka suhtlemine defekti-
gruppide vahel. Varasema uurimuse ajal (1968) ei olnud koo-
lis veel teostatud õpilaste ranget diferentseerimist osa-
kondadesse: erineva anomaaliaga õpilased kuulusid ühe ja sa-
ma klassi koosseisu. Katse tulemused näitasid, et õpilaste
suhtlemisring piirdub põhiliselt oma defektigrupiga. Kõne-
hälvikud suhtusid nürmikutesse üldiselt tõrjuvalt. Vanema-
tes klassides oli eriti märgata nürmikute püüdu kõnehälvi-

kute poole, kuigi ka seal olid kõnehälvikud tõrjuvad. 1976. a. katsed aga näitavad, et osakondadevahelised suhted muutuvad veelgi nõrgemaks, mis seostub ka täiel määral koolis toimunud ümberkorraldustega: õpilased on rangelt diferentseeritud anomaalia alusel. Osakondade vahel vahetatakse ainult üksikuid juhuslikke valikuid, kuid ka erilist tõrjumist katseandmed välja ei too. Seega võib öelda, et käesoleval ajal on anomaalsete õpilaste suhtering veelgi kitsenenud ja piir-
dub põhiliselt oma klassiga.

Staatusgruppide lõikes vaadatuna omavad koolisisestelt kõige laiemat suheteringi kõrge staatusega õpilased. Neil on peale oma klassi suhteid ka rühmakaaslastega ($\bar{x} = 2,2$) ning kõnehälvikute osakonnaga (vt. tabel 2).

T a b e l 2

Kokkuvõtte koolisisestest valikutest jaotumisest

Staatus	Klassi \bar{x}	Kasva- tus- rühma \bar{x}	O s a k o n n a d		
			Nümmikute \bar{x}	Kogelejate \bar{x}	Alaalikute \bar{x}
Kõrge	4,0	2,2	0,4	0,8	0,6
Keskmine	4,1	1,4	0,7	0,5	0,6
Madal	4,5	1,0	0,6	0,4	0,4

Nagu tabelist selgub, annavad klassis madalat staatust omavad õpilased enamuse oma valikutest just sellesse kollektiivi, kus neid tegelikult tõrjutakse ($\bar{x} = 4,5$ valikut) ega taotlegi suhteid kasvatusrühmas ja üldse kooli ulatuses.

Kõige eeltoodu põhjal võib öelda, et anomaalsete õpilaste omavaheliste suhete ring on äärmiselt kitsas, millest tingituna on neil ka vähesed suhtlemisoskused. Eriti valvsaks muudab see, et kõnehälvikud ja nümmikud ei taotlegi laiemate suhete loomist. Õppe-kasvatuslikust seisukohast omandab see fakt väga olulise tähenduse, sest aktiivne koolisisene ja kooliväline omavaheline suhtlemine kutsuks paratamatult esile ka verbaalse suhtlemise aktiveerimise, loomuliku ja kiire sõnavara laienemise ning kõne grammatilise struktuuri arengu, samuti defekti kompenseerivate võ-

tete aktiivse ja teadliku rakendamise (nürmikutel suult lugemine ja kuulmissõilmete kasutamine, kogelejatel kõnetakistuse ületamise oskus).

Anomaalsete aktiivne suhtlemine väljaspool kooli laiendab nende teadmisi ühiskonna elust ja olmetingimustest, kergendab nende edaspidist sotsialiseerumise protsessi.

Nürmikute ja kõnehälvikute isiksust kujundava faktori-
na tuleb märkida ka omavaheliste isiklike suhete iseloomu. Klassis valitsevate negatiivsete suhete tulemusena väheneb kollektiivi kasvata-
v mõju ning võib suurene-
da anomaal-
se traumeeriv toime.

Beltoodust järeldub, et üldise korrektsioonitöö seisukohalt tuleb ka õpilaste interpersonaalsete suhete kujundamist pidada selle kompleksse probleemi lahutamatuks osaks. Eriinternaatkooli iga pedagoog peaks teadma oma klassi (kasvatusrühma) õpilaste omavahelisi isiklike suhteid, uurima neid mõjutavaid faktoreid ning aktiivselt ja järjepidevalt tegelema suhete teadliku suunamisega. Sel teel suudab pedagoog ületada ebasoodsatest suhetest tuleneva negatiivse mõju ning ära kasutada positiivsed suhted üldise korrektsioonitöö efektiivsuse tõstmiseks.

K i r j a n d u s

K o n , I. S. Isiksuse sotsioloogia. Tln., 1971.

V i i t a r , E. ja A u n a p u u , T. Õpilaste omavahelised isiklikud suhted defektiivsete laste internaatkoolis. Nõukogude pedagoogika ja kool III Tartu, 1969.

V i i t a r , E. Interpersonaalne pertseptsioon nürmikutel ja kõnehälvikutel. Diplomitöö. Tartu, 1976.

Д р а г у н о в а Т. В. Психологические особенности под-
ростка. Возрастная и педагогическая психология. М., 1973.

О МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЯХ СЛАБОСЛЫШАЩИХ И ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Э. Вийтар

Р е з ю м е

Специфика общения, вызванная нарушениями слуха и речи, и нормализация личных взаимоотношений слабослышащих и детей с нарушениями речи являются органической частью комплексной проблемы коррекционно-воспитательной работы в специальных школах, определяя пути и возможности социализации аномального ребенка.

Исследования, проведенные в 1968 и 1975 году в специальной школе для слабослышащих и детей с нарушениями речи, показывают, что на статус учащихся оказывает влияние и степень дефекта и успеваемость.

Учащиеся с разным дефектом почти не общаются между собой, хотя и обучаются в одной школе. В классных коллективах не наблюдается хороших дружеских отношений: очень много отрицательных выборов. На основе положительных выборов девочки и мальчики образуют две отдельные группы, причём девочки относятся к мальчикам более отрицательно, чем мальчики к девочкам.

Опираясь на результаты исследования, можно заключить, что потребность в общении слабослышащих и детей с нарушениями речи не удовлетворяется. Однако несмотря на это, они мало имеют мало друзей вне школы /всего 20,3 %/. Значит, специальная школа-интернат представляет собой довольно узкий и почти замкнутый круг общения, что не способствует возможности накопления опыта общения.

Педагогам специальных школ необходимо точно знать и сознательно направлять формирование межличностных отношений аномальных детей, повышая тем самым и эффективность коррекционно-воспитательной работы, и успешность социализации слабослышащих и детей с нарушениями речи в обществе слышащих людей, способствуя включению их в сферу общественно полезного труда.